

koje tretirata i knjiga "Uvod u komparativnu historiju", ne samo radi razvoja historijske nauke u pravcu modernih kretanja, nego i zbog toga što komparativna historija može poslužiti i kao recept za pravilnije i objektivnije tumačenje tema vezanih za prošlost Bosne i Hercegovine, i tako omogućiti da se konačno stane u kraj pogrešnim interpretacijama.

"Dijalog među gluhima, od kojih svatko pogrešno odgovara na pitanja drugog, staro je sredstvo komedije kojim se želi izazvati smijeh publike, spremne za zabavu, ali to nije preporučljiva intelektualna zadaća."³ ■

Amila Pustahija

³ Marc Bloch, str. 64

Triplex confinium (1500-1800): Ekohistorija. Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 3. do 7. svibnja 2000. godine u Zadru. Uredili: Drago Roksandić, Ivan Mimica, Nataša Štefanec i Vinka Glunčić-Bužančić. Split: Književni krug; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2003., 450 str.

Zbornik radova "Triplex Confinium (c.1500.-1800): ekohistorija" je nastao iz priopćenja pripremljenih za Treću međunarodnu projektnu konferenciju TRIPLEX CONFINIUM, koja je održana na Filozofskom fakultetu u Zadru, od 3. do 7. svibnja 2000. godine, u organizaciji Zavoda za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Abteilung für Südosteuropäische Geschichte, Universität Graz i History Department, Central European University, Budapest. Te su tri ustanove projekt i utemeljile 1996. godine. Naziv projekta Triplex Confinium potekao od toponima nastalog prvim međunarodno-pravnim razgraničenjem Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog carstva poslije Karlovačkog mira (1699.) na mjestu gdje su se susrele tri imperijalne granice (Medviđa glavica na Debelom brdu kod Knina).

Zbornik sačinjava predgovor i četiri cjeline pod sljedećim nazivima: Promatrajući prirodu, Promišljajući prirodu, Koristeći prirodu i Mijenjajući prirodu, te popis slikovnih priloga, kazalo imena, kazalo zemljopisnih pojmova i sadržaj.

U prvoj cjelini pod nazivom "Promatrajući prirodu", Damir Magaš razmatra glavne toponime SI dijela zemljovida koja se nalazi u blizini točke *triplex confinium* kod Knina, unutar crte Lapaz-Chumic-Zuonigrad-Žegar-Bergane-Lab-Stermiza,

te uz analizu i usporedbu nekadašnjih i sadašnjih naziva gradova, pojašnjava podrijetlo naziva naselja i gradova (uglavnom po hrvatskim plemenitaškim obiteljima).

Dubravka Mlinarić analizira toponime šire regije *Triplex Confiniuma* u 16. stoljeću kompariranjem prvog hrvatskog romana 'Planine' Petra Zoranića iz 1536. sa zemljovidom Matea Pagana 'Tuto el Contado di Zara e Sebenicho' iz 1530. godine. Za primjer, u Zoranićevom književnom djelu planina Dinara je iskazana u liku mitološke žene koja je u korelaciji s antičkom figurom *Dejanire*. Susrećući je Zoranić je prošao katarzu, oslobodio se svih ljubavnih boli i patnje i pronašao svoj mir i utjehu. Pagano je pak, prepoznao i zabilježio dva različita elementa: planinu (*M. dinara*) i grad kao točku (*Dinaric*).

Josip Faričić pojašnjava da je toponimima bogata Mercatorova karta Hrvatske, Slavonije, Bosne i dijela Dalmacije s kraja 16. st. vrijedan izvor za proučavanje *Triplex Confiniuma*. Karta pokazuje onodobno znanje o kompleksnim geografskim obilježjima *Triplex Confiniuma* (reljef, vode, vegetacija, naselja), tada vrlo zanimljivog europskoj političkoj i kulturnoj javnosti radi krupnih vojno-političkih promjena.

Mirela Slukan-Altić piše o Krajinama, kao prostoru susretanja različite politike, filozofije i kulture triju velikih imperija, koje su tijekom svoje povijesti imale vrlo specifične uvjete razvoja. Austro-turskim ratom koji je završen mirom u Sr. Karlovcima 1699. godine, habsburška Krajina je doživjela znatne promjene. Zbog nedostatka odgovarajuće državne regulative doseljenici su se naseljavali svojevoljno uzimajući slobodna zemljišta i odbijajući plaćati poreze. Nakon Hilburghausenove reorganizacije Karlovačkog generalata iz 1746. kojim je ukinuo dotadašnje kapeitanije i Krajinu podijelio na pukovnije, 1754. godine Marija Terezija donosi poseban carski ukaz, tzv. Krajiška prava (*Militär Graenitz Rechten*) kojim su po prvi puta na razini čitave Krajine određene dužnosti i povlastice krajišnika. Zemljišne uredbe Habsburške Monarhije i Mletačke Republike pokazuju velike sličnosti u pogledu održavanja zemljišta i pravila o nasljeđivanju posjeda. Velike su razlike u novokoloniziranim naseljima Vlaha u habsburškoj krajini i Morlaka u mletačkoj krajini. Autorica zaključuje kako različita struktura novokoloniziranih ruralnih naselja proizlazi iz različitih odnosa Venecije i Beča prema svojim pograničnim područjima i krajišnicima koji u njima žive.

Borna Furst – Bjeliš, Giovanni D'Alessio i Olga Diklić su koristili originalne fragmente mletačkog katastra iz 18. stoljeća transkribiranih za istraživanje o Mletačkom katastru 18. stoljeća i ekohistorijske evaluacije tromeđe. Mletački teritorij prije proširenja je nazivan Starom stečevinom (*Aquisto Vecchio*). Temeljna razlika između Stare i novih stečevina je u vlasništvu nad zemljom. U pravnom sustavu Stare stečevine zemlja je bila u privatnom vlasništvu, dok novostečena zemlja pripada državi i podjeljuje se samo u zakup. Autori zaključuju kako je u širem prostornom i

vremenskom smislu, razlika pretežno posljedica različitih agrarnih pravnih sustava i politike, kao što je to između Mirlovića i Knina, odnosno između Vendramin katastra i Grimanijevog katastra, dok su unutarnje razlike između pojedinih dijelova Mirlovića uglavnom rezultat različitih (mikro)uvjeta prirodne sredine.

Dino Mujadžević piše o novim spoznajama o povijesti razvoja hrvatsko-bosanskohercegovačke granice u Pounju i koristi izvornu hududnamu, osmanski spis (isprava) o razgraničenju iz 1795. godine, koji detaljno opisuje graničnu crtu, uspoređujući je s ranije poznatim hududnamama (Hududnama iz 1795. nije dosada bila poznata niti u usko specijaliziranoj osmanističkoj literaturi; pronađena je 1999. godine u istanbulskom Osmanskom arhivu Predsjedništva vlade; priložen je i prijevod teksta hududname iz 1795.). Autor ističe da je Svištovski mirovni ugovor od 4. 8. 1791. godine izraz habsburškog priznanja sloma vlastitih imperijalnih ambicija na europskom jugoistoku.

Snježana Šušnjara je kroz podatke iz franjevačkih hronika o prirodnim nepogodama dala pregled nekoliko različitih aspekata ekohistorije Bosne i Hercegovine, kao dijela *Triplex Confiniuma* u njegovu širem značenju.

Marin Knezović piše o dalmatinskozagorskim Morlacima u kasnom 18. stoljeću, prema radovima Alberta Fortisa, Ivana Lovrića i Balthasara Hacqueta. Zaleđe dalmatinske obale bio je svijet Morlaka. Pod ovim se imenom tada podrazumijevalo stanovništvo u zaleđu Dalmacije, od Nina i zadra do Neretve. Zanimanje za primitivno, divlje je sredstvo za preispitivanje vlastite kulture i društva. Primitivno, divlje, morlačko nudi lijekove za boljke civiliziranog društva. Morlak još jasno čuje zov drevnih, u kulturnom svijetu zaboravljenih, prirodnih zakona koji trebaju regulirati odnose među ljudima. U njemu otkucava nagoni koji svaki čovjek prima po rođenju, ali ga civilizirani čovjek kasnije gura u stranu. Morlak, kao i drugi njemu srodni 'plemeniti divljaci' u europskoj literaturi, na više razina je superioran civiliziranom čovjeku. Čovjek koji živi u skladu s prirodom mentalno je okretan, moralno postojan, iskreno druželjubiv, solidaran i fizički snažan. Autor zaključuje kako Morlak nije čovjek bez mana. Morlaci trebaju pomoć i otvaranje prema novim spoznajama. Treba ih osloboditi od ropstva, zaostalosti i tradicije, kako bi prvenstveno poboljšali svoj gospodarski položaj.

Željko Holjevac ukazuje na ekohistorijske opservacije u Vukasovićevim i Hacquetovim djelima, opisu Like i Krbave i okolnoga krškog ozemlja iz 1770-ih i 1780-tih godina, u mjeri u kojoj se one posebno odnose na ulogu i značenje vode u prirodnoj sredini i životu ljudi u tim dijelovima tromeđe u drugoj polovici 18. stoljeća.

U drugoj cjelini, pod nazivom "Promišljajući prirodu", Suzana Marjanić piše o spjevu Jerolima Kavanjina, kao prilogu kulturnoj botanici i kulturnoj zoologiji. U ovom se spjevu ideja o hijerarhijskom zlatnom lancu (*catena aurea*) promatra kao

regresija (post)tridentske barokne slike svijeta prema srednjovjekovnoj slici svijeta i antropocentrička/androcentrična etosorijentacija (*teo/antropocentrizam*).

Valentina Gulin Zrnić interpretira različite diskurzivne razine izabrane građe (kroničarska, putopisna, znanstvena i sl.) navodeći okvire poimanja odnosa čovjeka i prirode: od ljetopisnog hiperrealizma do simboličkog svijeta usmene književnosti; od tradicionalnih kulturnih praksi i vjerovanja do angažiranih fiziokratskih nastojanja za mijenom tih odnosa.

Zrinka Blažević izdvaja i analizira slabo poznati lirsko – epski spjev Pavla Rittera Vitezovića *Plorantis Croatia Saecula Duo* koji je objavljen 1703. godine u Zagrebu.

Stjepan Halikowski – Smith analizira proces otkrivanja Plitvičkih jezera kao prirodnog fenomena, istražujući kako su jezera mogla u raznim vremenima imati raznolika značenja za ljude-istraživače koji su njima bili privučeni.

U trećoj cjelini “Koristeći prirodu” Snježana Buzov identificira elemente kontinuiteta i promjene krajolika u slučaju jednog spora između Mletačke republike i Osmanskog carstva oko zemlje u zaleđu Šibenika i Trogira, zaključujući kako ovaj slučaj oslikava razlike u načinu na koji su dvije strane predstavljale krajolik u svojim zahtjevima.

Marko Šarić analizira koliko su turski ratovi, odnosno, političke, etno-demografske i socio-ekonomske promjene izazvane osmanskom invazijom utjecale na ukupni regionalni eko-sistem na prostorima Like i Krbave.

Ivan Mimica prikazuje koji su elementi prirodne sredine odraženi u južnohrvatskim usmenim epskim pjesmama, na koji su ih način pjevači stvaraoci oblikovali i upitali u poetsko tkivo svojih umotvora i kakve su umjetničke rezultate postizali.

Živko Bjelanović je obradio prezimena Tromeđe, osobna imena i nadimke koji se nalaze u njihovoj osnovi, navodeći u zaključku kako je 250 prezimena motivirano prirodnom sredinom prostora sjeverne Dalmacije, Like i Krbave te Bosanske krajine u 17. i 18. stoljeću. U prilogu rada naveden je rječnik apelativa i korpus prezimena.

Ivan Jurišić analizira tradicionalne prehrane krajišnika u Karlovačkom generalatu u 18. stoljeću, uključujući jela i pića, s obzirom na način njihove priprave, hranjivosti i kvantitetu konzumacije (žitarice, meso, krumpir i kukuruz, voće, povrće, mijeko i mliječni proizvodi, ishrana – krajiška jela, pića: bezalkoholna i alkoholna).

Jelka Vince-Pallua je priredila i prevela s talijanskog jezika arhivsku građu iz druge polovice 18. stoljeća i prve polovice 19. stoljeća, ukazujući na morlački način života i navodi kako taj način života pokazuje da se kulture ponašaju selektivno, u morlačkom slučaju čak kapriciozno, prema sredini u kojoj žive i da se tu radi o pojmu poznatome u ekološkoj antropologiji – *environmental possibilism*, zaključujući kako je morlački primjer još jedan u nizu dokaza da se nekoć prevladavajuće mi-

šljenje o ekološkom determinizmu treba odbaciti.

U četvrtoj cjelini "Mijenjajući prirodu" Šime Pilić analizira putopise sagledavajući socijalnu ekohistoriju krajeva uz rijeku Krku. Zaključuje kako ekosistem kao pojam humane ekologije "označava cjelokupnost 'odnosa' ljudi i okoline, svu 'pre-rađenu' i 'neprerađenu' prirodu koja je ljudima dostupna i potrebna, te najzad i ljudske tekovine i odnose koji su uvjetovani njihovim razmještajem u prostoru i okolini" (Šušar, 1988.:115).

Nataša Štefanec opisuje trgovinu drvetom na *Triplex Confiniumu* i sa habsburško-mletačkog aspekta odgovora na pitanje tko je i kako iskorištavao senjske šume. Autorica je koristila zbirku dokumenata "Comissiones, Instructiones, Relationen, samt der ganzen handlung der Murlaggischen bey Zeng gelegenen Wälder und denselben von Stockerraumung halben.c. 1600.-1630." Drvo je u Primorskoj krajini bilo iskorištavano od prethistorije, no nikada u tolikoj mjeri da bi to ugrozilo obnavljanje šumskog pokrova i poremetilo ekološku ravnotežu regije. Deforestacija primorskih planina bila je rezultat sprege ljudskih i klimatsko-geoloških faktora, koji su pospješivali jedni druge od trenutka kad je sječa prešla prirodno dozvoljenu granicu.

Anna Maria Gruenfelder rekonstruira što se događalo s velebitskim šumama od 16.-18. stoljeća, fokusirajući se na 18. stoljeće (na temelju niza izvora mletačke i habsburške provenijencije, kronika, veduta, dnevnika i službenih akata), donoseći niz novih uvida u habsburšku službenu šumarsku politiku u velebitskom području. Moderno gospodarenje šumama Vojne krajine bilježi se tek od razdoblja neposredno pred sam kraj Vojne krajine, kad je donesen prvi šumski zakon za cijelu Monarhiju (1852, a primijenjen u Vojnoj krajini 1860.).

Karl Kaser daje pregled iskorištavanja drveta i krčenja šuma na velebitskom prostoru u prvoj polovici 18. stoljeća s osvrtom i na ranija razdoblja. Posebnu pažnju posvećuje naseljavanju prostora i razmjernom povećanju potrošnje drveta, kao i nizu gospodarskih mjera usmjerenih na gospodarenje šumama koje su poduzimale bečke vlasti, kao i one u Karlovačkom Generalatu. Prve financijske mogućnosti za pošumljavanje stvorene su 70-ih godina kad je već bilo odlučeno da će se Vojna krajina ukinuti.

Samuel Wilcocks predočava kako su putnici percipirali rudarenje, posebice rudarenje srebra, te opadanje rudarske aktivnosti u Bosni, Srbiji i dijelovima Grčke od vremena vrhunca proizvodnje u 15. stoljeću. Opadanje pri tome pripisuje kako uvozu srebra iz Novog svijeta tako i iscrpljivanju samih rudnika.

Hrvoje Petrić u tekstu uspoređuje odnos čovjeka i okoliša na višegraničju uz rijeku Dravu, a kao primjer je uzeta Torčanska Podravina, sjeveroistočno od Koprivnice. Težište ovoga rada je na razdoblju druge polovice 18. stoljeća, a autor izdvaja

kako je tada došlo do znatnog porasta broja stanovnika, što je utjecalo na intenzivniju obradu zemlje radi osiguranja prehrane, dakle, intenzivna poljoprivredna proizvodnja, ali i tradicionalno graditeljstvo od prirodnih materijala, te prehrana i svakodnevni život stanovnika sela Torčeca.

Brojni su autori sa različitih aspekata u ovom Zborniku radova razmatrali pitanja u vezi toponima *Triplex Confinium* u razdoblju 16.-18. stoljeća. Svakako valja iskazati izuzetno priznanje urednicima Zbornika na dragocjenom objedinjenju obimne autorske građe i dobro izabranih preglednih cjelina sa radovima koji pokazuju znanstvenu vrijednost ovoga Zbornika, kao jednog od radova u Međunarodnom istraživačkom projektu *Triplex Confinium*, hrvatska višegraničja u euromediteranskom kontekstu. Zbornik radova ne samo da je izuzetan izvor podataka za znanstvene i stručne krugove, nego može koristiti i širem društvenom krugu čitalaca kojima mogu biti zanimljiva brojna istraživanja. Ukratko, Zbornik radova "Triplex Confinium (c.1500.-1800): ekohistorija" je zanimljiv i vrijedan doprinos u izučavanju ranovjekovne povijesti i euromediteranskog konteksta promjena u hrvatskoj povijesti koji vrijedi biti predstavljen u bosanskohercegovačkoj javnosti. ■

Vesna Ivanović

Thomas Bremer (ur.), *Religija, društvo i politika. Kontroverzna tumačenja i približavanja, Wissenschaftliche Arbeitsgruppe für weltkirchliche Aufgaben der Deutschen Bischofskonferenz, Bonn, 2002, str. 343.*

Tišina, nastala tokom ratova na prostoru bivše Jugoslavije, imperativno je nalažala svoje ukidanje i uspostavljanje komunikacija, u ovom slučaju između istoričara novonastalih država, jer je komunikacija bitna osnova preispitivanja vlastite uloge u novim političkim sistemima, te otvara mogućnosti buduće saradnje i novih metoda rada, kao i novih istoriografskih problema, rada u novim uslovima nastale evropske integracije i prije svega pokušaja da se pojedine kontraverzne teme otvore, pokušaju obraditi i u zajedničkom radu i razgovoru ukloniti kao prepreke budućoj saradnji.

U ovom smislu prvobitna ideja za iniciranje dijaloga između Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije, nastala je još tokom rata, tačnije u jesen 1993. godine, na sastanku katoličkih i pravoslavnih biskupa u Hildesheimu. Mada su slične inicijative postojale i kod drugih organizacija (zagrebački ogranak *Friedrich-Nauman Stiftung* je takođe organizator zajedničkih razgovora beogradskih i zagrebačkih istoričara, a u sa-